

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.4>

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА¹

Вознюк А. А.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3352-5626*

Оперук В. І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8583-990X*

Дякін Я. О.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6943-0151*

Вознюк А.А., Оперук В.І., Дякін Я.О. Характеристика злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства.

У статті досліджено характеристику злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства, задля подальшого її використання під час виявлення та розслідування цих деліктів.

Замовниками послуг у сфері кримінально протиправного комерційного сурогатного материнства є передусім іноземці (громадяни Італії, Китаю, Німеччини, Чехії, Франції, а також інших країн, зокрема із забороненим режимом сурогатного материнства).

Учасники злочинних об'єднань, що спеціалізуються на комерційному сурогатному материнстві, з метою недопущення їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або вчинення інших кримінальних правопорушень, застосовують заходи конспірації: приховують відомості про перебування сурогатної матері у фіктивному шлюбі з іноземцем-замовником, про наявність у них спільної біологічної дитини; спілкуються у закритих групах (наприклад в месенджері «Viber»); забороняють сурогатним матерям повідомляти третім особам про настання вагітності, участь у програмі сурогатного материнства, постановку на лікарський облік для спостереження за перебігом вагітності в інших лікарів, окрім визначених учасниками злочинної організації тощо.

Потерпілими від досліджуваних деліктів є особи, які, перебуваючи в уразливому стані, зумовленому збігом тяжких життєвих обставин, добровільно погоджуються на участь в програмах комерційного сурогатного материнства, хоча в подальшому до них може бути застосовано примус.

Організаторами злочинів у сфері сурогатного материнства можуть бути особи, які створюють медичні центри та керують ними (наприклад, директори). Учасниками злочинних організацій, що вчиняють ці делікти, є передусім особи, які працюють у сфері надання медичних послуг (адміністратори/менеджери в медичних центрах), а також можуть бути юристи, перекладачі, особи, які

¹ Наукову статтю підготовлено в межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2024 рік (0124U003903).

мають зв'язки із замовниками за кордоном. До вказаної злочинної діяльності можуть залучатися інші особи (наприклад, медичні працівники, юристи), які не обізнані з кримінально протиправними намірами злочинної організації, оскільки межа між законним і кримінально-протиправним сурогатним материнством є незначною.

Ключові слова: торгівля людьми, сурогатне материнство, кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, організована злочинність, кримінальна відповідальність, потерпілий, експлуатація людини, дитина, підроблення документів, вагітність, правоохоронний орган.

Vozniuk A.A., Operuk V.I, Dyakin Y.O. Characteristics of criminal organizations which commit crimes in the field of surrogacy.

The article examines the characteristics of criminal associations committing crimes in surrogacy with a view to its further use in the detection and investigation of these torts.

Customers of services in the field of criminal commercial surrogacy are primarily foreigners (citizens of France, Italy, Germany, China, and other countries, including those with a prohibited surrogacy regime).

Members of criminal associations specializing in commercial surrogacy use secrecy measures to prevent their exposure and prosecution for human trafficking and other criminal offenses: conceal information about the surrogate mother's fictitious marriage to a foreign client, about the presence of a common biological child; communicate in closed groups (for example, in the Viber messenger); prohibit surrogate mothers from informing third parties about the onset of pregnancy, participation in the surrogacy program, registration with doctors to monitor the course of pregnancy, etc.

The victims of the torts under study are persons who are in a vulnerable state due to a combination of difficult life circumstances and voluntarily agree to participate in commercial surrogacy programs but may be subject to coercion in the future.

Organizers of surrogacy crimes may include persons who establish and manage medical centers (e.g., hold the position of director). The members of criminal organizations that commit these torts are primarily persons working in medical services, lawyers, translators, and persons with connections to customers. Other persons (e.g., medical professionals, lawyers) may be involved in these criminal activities who do not have information about the criminal purpose of the criminal organization since the line between legal and criminal surrogacy is insignificant.

Key words: human trafficking, surrogacy, criminal offenses against the will, honor and dignity of a person, organized crime, criminal liability, victim, human exploitation, child, forgery of documents, pregnancy, law enforcement agency.

Постановка проблеми. У зв'язку з різними соціально-економічними, демографічними та іншими чинниками у світі набуває поширення тенденція застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема методом сурогатного материнства. Особливість застосування цього методу лікування безпліддя полягає в тому, що жінка погоджується завагітніти, виносити, а в подальшому передати генетично чужу їй дитину іншим особам, які стають її юридичними батьками (вони можуть бути як генетичними батьками, так і генетично не пов'язаними з дитиною). Ця дороговартісна технологія надає можливість у незаконний спосіб стати батьками різним категоріям осіб, зокрема тим, які перебувають в одностатевих шлюбах. Тому методика сурогатного материнства є одним із способів незаконного збагачення, зокрема потрапляє до сфери інтересів організованих злочинних об'єднань, які з метою одержання прибутку вдаються до різних порушень прав сурогатних матерів та народжених ними дітей, підроблення документів тощо. Кримінально протиправні схеми у сфері сурогатного материнства можуть бути реалізовані зазвичай в організованих формах співучасті. Зазначені делікти практично неможливо вчинити одноосібно, оскільки існує потреба в залученні фахівців різних сфер: медицини, юриспруденції, менеджменту, перекладу тощо. Йдеться про медичних працівників, юристів, менеджерів (адміністраторів), перекладачів. Зазначена потреба обумовлена передусім наданням медичних послуг, пов'язаних із заплідненням, наглядом за сурогатними матерями, укладенням цивільно-правових договорів, а також комунікацією зі значною кількістю сурогатних матерів і замовників таких послуг, зокрема тих, що перебувають за кордоном. Тому цей вид кримінально протиправної діяльності викликає чималий інтерес в представників організованої злочинності. Не випадково вченими комерційне сурогатне материнство визнається найгіршою його формою [1], однією з найдавніших форм тор-

гівлі людьми, зокрема дітьми [2], сучасною подобою торгівлі людьми жінками та дітьми, яка перетворює дітей на комерційний товар і відкриває двері для експлуатації та зловживань [3]. До початку широкомасштабного вторгнення «бізнес» сурогатного материнства в Україні процвітав [4].

Зважаючи на вищезазначене, актуальності набувають питання протидії торгівлі людьми та вчиненню інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, був предметом дискусій у працях А.А. Андрушка, Л.П. Брич, В.А. Козака, Я.Г. Лизогуба, Д.О. Негодченка, А.А. Небитова, А.М. Орлеана, В.М. Підгородинського, А.С. Політової, М.І. Хавронюка та ін. Попри значні досягнення вчених у розробленні зазначеної проблематики, схеми торгівлі людьми постійно удосконалюються, а тому виникає потреба у дослідженні нових проявів незаконних угод щодо людини з метою її експлуатації. Зазначене стосується торгівлі людьми, пов'язаної із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства. Зокрема, привертають увагу питання характеристики злочинних організацій, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства.

Метою статті є характеристика злочинних організацій, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства, задля подальшого її використання під час виявлення та розслідування цих деліктів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про те, що правоохоронні органи задокументували та притягнули до кримінальної відповідальності окремих учасників злочинної організації, що спеціалізувалася на вербуванні жінок, які перебувають в уразливому стані, з метою їх подальшої експлуатації під час участі в програмах комерційного сурогатного материнства з використанням стосовно них обману. Серед засуджених учасників злочинної організації – два перекладачі [5], адвокат [6] та координатор (менеджер) програми сурогатного материнства [7]. Водночас відомості про притягнення до кримінальної відповідальності організаторів цієї злочинної організації та інших її учасників в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні.

Головним слідчим управлінням Національної поліції України у 2024 році здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо громадян Китаю, які, проживаючи на території України тривалий проміжок часу, організували злочинну схему, пов'язану із торгівлею людьми, зокрема, новонародженими дітьми, які народились за допомогою методу сурогатного материнства, громадянам Китаю [8].

Схеми кримінально-протиправної діяльності у сфері сурогатного материнства. Схема 1. Сутність схеми діяльності злочинної організації полягала в тому, що у 2020 році з метою незаконного збагачення за рахунок схилання жінок, з метою їх подальшої експлуатації під час участі в програмах комерційного сурогатного материнства та передачі новонароджених сурогатними матерями дітей за грошову винагороду іноземцям, які перебувають в одностатевих відносинах (громадяни Франції та Італії, зокрема з країн із забороненим режимом сурогатного материнства) з використанням стосовно сурогатних матері обману та їх уразливого стану, учасники злочинної організації переконували потерпілих взяти участь у такій програмі. Зверталася увага на те, що загальна вартість наданих у майбутньому послуг сурогатної матері становитиме приблизно 12 000–14 000 євро, виплати відбуватимуться наступним чином: в перші чотири місяці по 250 євро в місяць, потім 1100 євро єдиною виплатою, у подальшому 250 євро в місяць та 9100 євро після народження дитини, підписання необхідних документів на виїзд дитини за кордон та передачі дитини сімейній парі.

Пошук потерпілих та осіб, яким надавали послуги сурогатного материнства, здійснювався через Інтернет сторінки медичних центрів, які є приватними підприємствами. Використовувалися суб'єкти господарювання – приватні підприємства «Медико-інформаційний центр сурогатного материнства «Ла Віта Нова», «Медичний центр «Сніжана», а також складалися фіктивні формальні договори про виношування дитини.

У схемі мало місце порушенням вимог п. 6.1. (необхідні умови для проведення сурогатного (замінного) материнства) та п. 6.2. (показання до сурогатного (замінного) материнства) наказу Міністерства охорони здоров'я від 09.09.2013 № 787.

Сурогатна матір мала зазначити при реєстрації народження дитини себе як біологічну матір дитини, а іноземця-замовника батьком дитини, а також надати нотаріально засвідчений дозвіл на виїзд дитини за межі території України іноземцю-замовнику [7].

Схема 2. Ще одна схема сурогатного материнства полягала в тому, що на початку 2020 року громадяни Китаю ОСОБА_7, та ОСОБА_8, які проживають на території України тривалий проміжок часу, маючи умисел на отримання грошових коштів всупереч вимогам законодавства, організували злочинну схему, пов'язану із торгівлею людьми, зокрема, новонародженими дітьми, які народились за допомогою методу сурогатного материнства, громадянам Китаю.

Пошук потенційних «покупців» здійснювали безпосередньо ОСОБА_7 та ОСОБА_8 на території Китаю. Розрахунок за такий вид послуг здійснювався готівкою та передався особисто організаторам протиправної діяльності.

До своєї протиправної діяльності ОСОБА_7 та ОСОБА_8 залучили ОСОБА_9, на яку покладено функції з розпорядження грошовими коштами, що отримані від потенційних «покупців», пошуку потенційних сурогатних матерів, забезпечення останніх житлом, постановки на облік до лікарень, а в подальшому – ОСОБА_10 та ОСОБА_11, на яких покладено обов'язки, пов'язані із укладенням нотаріальних договорів між сурогатними матерями та потенційними «покупцями», реєстрацією новонароджених в РАЦС, пошуку потенційних сурогатних матерів [8].

Схема 3. У 2021 році в Києві викрили також організовану злочинну групу, яка протягом двох років продавала дітей за кордон. За продаж однієї дитини зловмисники отримували приблизно 70 тисяч доларів. До складу групи входили п'ять осіб: троє українців (організатор, співорганізатор і лікар-уролог) і два громадянина однієї з країн Східної Азії. Зловмисники створили в Києві товариство з обмеженою відповідальністю (спеціалізовану клініку), яке надавало посередницькі послуги в межах програми сурогатного материнства. Після отримання замовлення від іноземців зловмисники підшукували жінок, які погоджувалися зареєструвати фіктивний шлюб з іноземцем за 300–1000 доларів. У подальшому уролог підробляв медичні довідки щодо неможливості завагітніти. Зловмисники підшукували дівчат, які погоджувалися стати сурогатними матерями, за це їм платили від 6000 до 8000 доларів. Після народження дитини фіктивна дружина мала відмовитися від немовляти та надати дозвіл на його вивезення за кордон. За даними правоохоронців, вже встановлені 16 фактів продажу дітей за кордон. Під час обшуків у фігурантів справи вилучили комп'ютерну техніку, мобільні термінали, підроблені паспорти та медичні довідки, а також чорнові записи із замовленнями ще 160 іноземців. Трьох новонароджених вдалося перехопити під час спроби продати за кордон. П'ятьом фігурантам справи повідомили про підозру за ч. 3 ст. 149 (торгівля людьми) та ч. 2. ст. 366 (службове підроблення) КК України [9].

Схема 4. Під час досудового розслідування ще в одному кримінальному провадженні за ч. 3 ст. 149 КК України встановлено, що почастишали випадки вивезення іноземцями новонароджених дітей за межі України, які народилися під час програми сурогатного материнства. Як правило, вивозить дітей один з членів родини (батько-іноземець), котрий перебував у фіктивному шлюбі з громадянкою України. Зазначені особи одразу після одруження вступають в програму сурогатного материнства в закладах охорони здоров'я, які забезпечують застосування методик допоміжних репродуктивних технологій, використовуючи підроблену медичну довідку про неможливість завагітніти. Як правило такі довідки видаються лікарем того ж медичного центру, де фіктивна пара вступає у програму допоміжних репродуктивних технологій. Народжена за такою програмою дитина знаходиться під наглядом няньки, без належного батьківського піклування, тобто без батьків [10].

Схема 5. У грудні 2021 р. двоє організаторів – засновників приватної медичної клініки та 4 виконавців вербували малозабезпечених жінок для участі у програмі так званого «сурогатного материнства».

Народжувати немовлят жінки виїжджали до Чехії. При цьому у жодних медичних документах не йшлося про сурогатне материнство, натомість вказувалося, що немовлята народжені за стандартною процедурою. У свідоцтві про народження дітей матір'ю зазначала-ся громадянка України, а батьком – іноземець. Надалі «сурогатних матерів» примушували ви-дати себе за біологічних та оформити відмову від батьківських прав на користь іноземців [11].

Важливо звернути увагу на ознаки злочинних об'єднань, що функціонують у сфері сурогатного материнства.

Заходи конспірації. Учасники організованих груп і злочинних організацій з метою недопущення викриття їх кримінально протиправної діяльності у сфері сурогатного материнства та притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми чи вчинення інших кримінальних правопорушень застосовують заходи конспірації. Передусім існує потреба в приховуванні відо-

мостей про перебування сурогатної матері у фіктивному шлюбі з іноземцем-замовником, про наявність у них спільної біологічної дитини. Наприклад, заходи конспірації учасників злочинної організації передбачали спілкування у закритих групах (наприклад в месенджері «Viber»), встановлення заборони сурогатним матерям повідомляти третім особам про настання вагітності, участь у програмі сурогатного материнства, постановку на лікарський облік для спостереження за перебігом вагітності в інших лікарів, окрім визначених учасниками злочинної організації тощо. Вказані заходи роз'яснювалися після підписання потерпілою відповідного договору [7; 12].

Характеристика потерпілих. Потерпілими від досліджуваних деліктів є особи, які перебувають в уразливому стані, зумовленому збігом тяжких життєвих обставин (відсутність постійного місця роботи, наявність кредитних зобов'язань перед банками, які вони не в змозі погашати, необхідність утримання своїх дітей, а також відсутність альтернативних способів заробітку). Зазвичай такі особи добровільно погоджуються на участь в програмах комерційного сурогатного материнства, однак в подальшому до них може бути застосовано примус.

Характеристика особи злочинця. Організаторами злочинів у сфері сурогатного материнства можуть бути засновники та керівники медичних центрів.

Учасниками злочинних організацій, що вчиняють ці делікти, є передусім особи, які працюють у сфері надання медичних послуг (адміністратори/менеджери в медичних центрах), а також можуть бути юристи, перекладачі, особи, які мають зв'язки із замовниками за кордоном.

Реалізація схеми незаконного комерційного сурогатного материнства можлива лише із використанням медичних центрів, у яких проводиться запліднення потерпілих, контролюється хід перебігу вагітності. Тому до вказаної злочинної діяльності можуть залучатися інші особи (наприклад, медичні працівники, юристи), які не обізнані з кримінально протиправними намірами злочинної організації, оскільки межа між законним і кримінально-протиправним сурогатним материнством є незначною. Наприклад, деякі учасники схеми незаконного сурогатного материнства не знали намірів учасників злочинної організації, а також вводилися в оману щодо підстав для застосування допоміжних репродуктивних технологій та були впевненими, що діють в інтересах сімейних пар (чоловіка та дружини), як це передбачено чинним законодавством [12].

Організатори злочинної організації, що спеціалізувалася на програмах незаконного комерційного сурогатного материнства, організовували через підконтрольних їм осіб вчинення таких діянь:

- розміщення в Інтернеті оголошення про надання послуг з комерційного сурогатного материнства особам;
- підшукування іноземців-замовників та пропонування останнім народження дитини шляхом сурогатного материнства на території України;
- підшукування жінок для участі в програмах комерційного сурогатного материнства у зв'язку з скрутним матеріальним становищем та уразливим станом;
- вербування потерпілих шляхом їх обману про умови участі в програмі комерційного сурогатного материнства;
- підшукування жінок (донорів яйцеклітини);
- розподіл коштів, отриманих злочинним шляхом між учасниками злочинної організації та на покриття видатків злочинної організації;
- контролювання ходу перебігу вагітності потерпілих, використовуючи при цьому примус та матеріальну залежність останніх з метою подолання їх опору у зв'язку з експлуатацією до завершення пологів;
- заборону потерпілим розголошувати відомості про їх участь в програмі сурогатного материнства, а також схиляння їх повідомляти завідомо неправдиві відомості компетентним органам України, зокрема митної служби, органів РАЦС, лікарень, правоохоронних органів тощо;
- вплив на потерпілих із застосуванням тиску та матеріальної залежності з метою реєстрації дітей в органах РАЦС в інтересах іноземців-замовників, повідомляючи при цьому завідомо неправдиві відомості щодо біологічного походження дитини, перебування потерпілих з іноземцями-замовниками у відносинах;
- отримання необхідних документів, які надають право виїзду новонародженої дитини через державний кордон України з іноземцем-замовником;
- розрахунок та виплату грошових коштів жінкам донорам, адвокатам, сурогатним мамам, перекладачам, адміністраторам, що здійснюють прийом телефонних дзвінків, проведення співбесід з донорами, сурогатними мамами;

- отримання коштів від іноземців-замовників та передача їх частини учасникам злочинної організації.
- використання для надання послуг з комерційного сурогатного материнства приміщення та обладнання підконтрольних медичних центрів;
- організацію, контролювання та координування дії адміністраторів, визначення їх функцій під час вчинення злочинів та алгоритму дій;
- введення в оману та створення уяви у медичних працівників медичних закладів легальності та правомірності застосування допоміжних репродуктивних технологій, надання їм завідомо недостовірної інформації про наявність умов та підстав для проведення сурогатного материнства;
- застосування допоміжних репродуктивних технологій стосовно потерпілих, що виразилось у підготовці, організації та проведенні обстеження жінки (сурогатної матері), обстеження іноземців-замовників, контрольованої стимуляції яєчників (індукції суперовуляції), моніторингу фолікулогенезу та розвитку ендометрія, трансвагінальної аспірації фолікулів яєчників, пошуку ооцитів, підготовки сперми, інсемінації ооцитів та культивування ембріонів *in vitro* (техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом), ембріотрансферу (перенесення ембріонів у порожнину матки), підтримки лютеїнової фази стимульованого менструального циклу, діагностики вагітності тощо;
- обирання схеми стимуляції, лікарські засоби, здійснення корекції їх доз з урахуванням індивідуальних особливостей потерпілої, результатів клінічного та ультразвукового обстеження, моніторингу;
- контролювання підготовки за відповідною технологією сперми чоловіка або донора, інсемінацію ооцитів, культивування ембріонів *in vitro*, а також синхронізації менструальних циклів реципієнта та сурогатної матері, підготовку ембріонів/кріоембріонів;
- координування ембріотрансферу, а саме перенесення ембріонів до порожнини матки потерпілих із використанням спеціальних еластичних катетерів, які вводяться в порожнину матки через цервікальний канал, у тому числі під контролем ультразвукового сканування;
- контролювання підтримки лютеїнової фази стимульованого менструального циклу лікарськими засобами прогестерону або його аналогами, лікарським засобом а-ГнРГ;
- здійснення діагностики вагітності за рівнем бета-ХГ у крові або в сечі, а також ультразвукової діагностики вагітності потерпілих після перенесення ембріонів;
- отримування належної частини матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом;
- виконання інших функцій, спрямованих для досягнення плану в залежності від обставин вчинення злочину [12].

Реалізацію схеми незаконного комерційного сурогатного материнства в значній мірі забезпечували **менеджери**, які за вказівками організаторів злочинної організації виконували такі функції: підшукували жінок для участі в програмах комерційного сурогатного материнства, вербували їх шляхом обману та використання уразливого стану; підшукували жінок (донорів яйцеклітини); контролювали хід перебігу вагітності потерпілих, використовуючи у разі необхідності примус та матеріальну залежність потерпілих з метою подолання їх опору у зв'язку з експлуатацією; забезпечували заходи конспірації злочинної організації; формували список сурогатних мам, жінок – донорів яйцеклітини та їх анкет (досьє, фотокарток); узгоджували візити вказаних жінок та іноземців-замовників до медичних центрів; забезпечували необхідні розрахунки із вказаними жінками тощо [12].

Важливе місце в злочинній діяльності відводиться і адміністраторам. Наприклад, **старший адміністратор** медичного центру як активний учасник злочинної організації виконувала наступні функції:

- узгодження з менеджером у сфері інформації медичного центру дат візитів жінок – донорів яйцеклітини та іноземців-замовників для здачі біоматеріалів, а також сурогатних матерів в для ембріотрансферу (перенесення ембріонів у порожнину матки);
- укладання та підписання за вказівкою організатора злочинної організації договорів з іноземцями-замовниками з метою замовлення послуги комерційного сурогатного материнства;
- направлення та супроводження жінок (донорів яйцеклітини) та іноземців-замовників для здачі біоматеріалів до ембріологів;
- направлення та супроводження сурогатних матерів до репродуктологів для ембріотрансферу (перенесення ембріонів у порожнину матки);

- проведення попередніх співбесід з іноземцями-замовниками, сурогатними матерями та донорами перед застосування допоміжних репродуктивних технологій;
- формування документації, що стосувалась застосування допоміжних репродуктивних технологій стосовно потерпілих, іноземців-замовників, донорів;
- контроль та координація дій репродуктолога та ембріологів, не надання їм достовірної інформації про наявність умов та підстав для проведення сурогатного материнства;
- контроль за застосуванням допоміжних репродуктивних технологій стосовно потерпілих;
- контроль підготовки за відповідною технологією сперми чоловіка або донора, інсемінацію ооцитів, культивування ембріонів *in vitro*, а також синхронізації менструальних циклів реципієнта та сурогатної матері, підготовку ембріонів/кріоембріонів;
- контроль за координуванням ембріотрансферу;
- контролювання підтримки лютеїнової фази стимульованого менструального циклу лікарськими засобами прогестерону або його аналогами, лікарським засобом а-ГнРГ;
- отримання грошових коштів за вказівкою організатора злочинної організації та передача їх для розподілення між учасниками злочинної організації;
- отримання належної їй частини матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом;
- виконання інших функцій, спрямованих для досягнення плану в залежності від обставин вчинення злочину [12].

Схема незаконного комерційного сурогатного материнства потребує юридичного супроводу, оскільки є необхідність в укладанні договорів з сурогатними матерями, жінками – донорами яйцеклітини, іноземцями замовниками, реєстрації дітей в органах РАЦС, підготовки документів, які надають право виїзду новонародженої дитини за кордон України з іноземцем-замовником тощо. Тому обов'язково залучають юристи.

Наприклад, **адвокат** як активний учасник злочинної організації виконував наступні функції:

- надавав правову допомогу та здійснював юридичний супровід учасників злочинної організації шляхом надання порад її учасникам, вказівок сурогатним матерям, а також супровід останніх під час нотаріального посвідчення довіреностей, заяв про дозвіл на виїзд за кордон дитини на підставі яких іноземці-замовники перетинали кордон та вивозили дітей за межі території України, заяв про отримання свідоцтва про народження дитини та інших документів, необхідних для досягнення загальної єдиного злочинного плану;
- узгоджував з іноземцями-замовниками та їх юристами умови укладення та виконання клінікою фіктивних договорів про виношування дитини за грошову винагороду, переконуючи їх у відсутності будь-яких законодавчих обмежень під час надання вказаної послуги;
- надавав організаторам злочинної організації, поради, а також вказівки іншим учасникам злочинної організації під час готування та вчинення злочинів на території України для досягнення загальної злочинної мети, чим сприяв вчиненню кримінального правопорушення та унеможливленню його викриття правоохоронними органами;
- забезпечував заходи конспірації злочинної організації шляхом проведення неодноразових інструктажів завербованими сурогатним матерям стосовно приховання факту вагітності шляхом комерційного сурогатного материнства, участі у вказаній програмі та інших обставин, що можуть викрити їх протиправну діяльність [12].

Оскільки замовниками послуг сурогатного материнства є іноземці, виникає необхідність у послугах **перекладача**.

Функції перекладача як активного учасника злочинної організації зводилися до:

- здійснення попереднього прийому телефонних дзвінків від іноземців-замовників, які звернулись до медичного центру з метою замовлення послуги комерційного сурогатного материнства;
- підшукування іноземців-замовників, які бажають замовити в клініці послугу з виношування дитини шляхом застосування допоміжної репродуктивної послуги – комерційного сурогатного материнства;
- участі в зустрічах організаторів злочинної організації з іноземцями-замовниками з метою перекладу розмови та пропонування останнім народження дитини шляхом сурогатного материнства на території України;
- супроводження іноземців-замовників з метою перекладу під час здачі аналізів та у подальшому біоматеріалу (сперми) для застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- супроводження іноземців-замовників під час нотаріального посвідчення довіреностей, заяв про дозвіл на виїзд за кордон дитини, заяв про отримання свідоцтва про народження дитини та інших документів, необхідних для досягнення єдиного злочинного плану;
- узгодження з іноземцями-замовниками та їх юристами умов укладення та виконання клінікою фіктивних договорів про виношування дитини за грошову винагороду, переконуючи їх у відсутності будь-яких законодавчих обмежень під час надання вказаної послуги;
- передачі грошових коштів, отриманих від іноземців-замовників, працівникам медичного центру за вказівкою організаторів злочинної організації;
- виконанні інших функцій, спрямованих на досягнення плану в залежності від обставин вчинення злочину [12].

Вивчення вироків щодо учасників злочинної організації дає підстави висловити рекомендацію: у наступних судових рішеннях більше уваги звертати на деталізацію окремих кримінально-правових ознак злочинного об'єднання, зокрема чітко окреслювати такі його ознаки як стійкість та ієрархічність. Оскільки виникає ситуація, коли у публікаціях медіа ці ознаки розкриваються, а в судових рішеннях – ні. Наприклад, І. Маркевич в ексклюзиві для ТСН, характеризуючи інформацію ймовірно щодо¹, зауважила, що злочинна організація мала двох співорганізаторів, які діяли у двох містах. Організоване злочинне об'єднання мала два крила: харківське – відповідало за пошук іноземців і сурогатних матерів, для цього було створено 2 клініки; київське – це столична репродуктивна клініка, що забезпечувала медичну частину, створювала ембріони та підсаджувала їх сурогатним матерям [13]. Фактично у цьому випадку йдеться про ієрархію злочинної організації, а саме про її функціонально-територіальні структурні частини².

Висновки.

1. Вивчення судової практики свідчить про те, що в Україні правоохоронними органами виявлено, задокументовано та притягнуто до кримінальної відповідальності окремих учасників лише однієї злочинної організації, що спеціалізувалася на вербуванні жінок, які перебувають в уразливому стані, з метою їх подальшої експлуатації під час участі в програмах комерційного сурогатного материнства з використанням стосовно них обману. Йдеться не про організаторів, а рядових учасників – перекладачів, менеджера та юриста. Між тим правоохоронці здійснюють документування й інших злочинних об'єднань у цій сфері кримінально протиправної діяльності.

2. Замовниками послуг у сфері кримінально протиправного комерційного сурогатного материнства є передусім іноземці (громадяни Франції, Італії, Німеччини, Китаю, а також інших країн, зокрема із забороненим режимом сурогатного материнства).

3. Учасники злочинних об'єднань, що спеціалізуються на комерційному сурогатному материнстві, з метою недопущення їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми та вчинення інших кримінальних правопорушень застосовують заходи конспірації: приховують відомостей про перебування сурогатної матері у фіктивному шлюбі з іноземцем-замовником, про наявність у них спільної біологічної дитини; спілкуються у закритих групах (наприклад в месенджері «Viber»); забороняють сурогатним матерям повідомляти третім особам про настання вагітності, участь у програмі сурогатного материнства, постановку на лікарський облік для спостереження за перебігом вагітності в інших лікарів, окрім визначених учасниками злочинної організації тощо.

4. Потерпілими від досліджуваних деліктів є особи, які перебувають в уразливому стані, зумовленому збігом тяжких життєвих обставин (наприклад, через відсутність постійного місця роботи, наявність кредитних зобов'язань перед банками, які вони не в змозі погашати, необхідність утримання своїх дітей, а також відсутність альтернативних способів заробітку). Зазвичай такі особи добровільно погоджуються на участь в програмах комерційного сурогатного материнства, однак в подальшому до них може бути застосовано примус.

5. Організаторами злочинів у сфері сурогатного материнства можуть бути особи, які створюють медичні центри та керують ними (наприклад, директори). Учасниками злочинних організацій, що вчиняють ці делікти, є передусім особи, які працюють у сфері надання медичних послуг (адміністратори/менеджери в медичних центрах), а також можуть бути юристи, перекладачі, особи, які мають зв'язки із замовниками за кордоном.

¹ Ймовірно йдеться про засуджених учасників згадуваної у цій статті злочинної організації [5; 6; 7].

² Детальніше про ієрархічну структуру злочинних організацій йдеться в попередніх дослідженнях [14; 15; 16].

Реалізація схеми незаконного комерційного сурогатного материнства можлива лише із використанням медичних центрів, у яких проводиться запліднення потерпілих, контролюється хід перебігу вагітності. Тому до вказаної злочинної діяльності можуть залучатися інші особи (наприклад, медичні працівники, юристи), які не обізнані з кримінально протиправними намірами злочинної організації, оскільки межа між законним і кримінально-протиправним сурогатним материнством є незначною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Júdová I., Píry M. «Surrogacy Motherhood in the Slovak Republic – an Illegal Immigrant?», [in:] *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood: Global Perspective*. P. 753-795. URL: https://www.researchgate.net/publication/334138370_Surrogacy_motherhood_in_the_Slovak_Republic_-_an_illegal_immigrant.
2. Monstyte E. Ar atlygintinę surogaciją galima prilyginti prekybai žmonėmis?. *Teisės apžvalga Law review*. 2014. №. 11. p. 39-76. DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.11.3>.
3. Abdullah F. M. Legal and Ethical Aspects beyond Commercial Surrogacy: Modern Form of Human Trafficking. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Volume 22, Special Issue 1. P. 1–7.
4. Nagy Z., Erdősová A. Surrogacy in wartime. *PRAWO i WIEŻ*. 2024. Т. 49. №. 2. P. 185–207. URL: <https://www.prawoiwiedz.edu.pl/piw/article/view/595/581>.
5. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 28 жовт. 2024 р. Справа № 756/1293/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122621823>.
6. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 05 верес. 2024 р. Провадження № 1-кп/756/892/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121455104>.
7. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 13 серп. 2024 р. Справа № № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121030581>.
8. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 16 серп. 2024 р. Справа № 757/35575/24-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121408187>.
9. Кадакова К. У Києві викрили схему продажу немовлят за кордон під виглядом сурогатного материнства. Одна дитина коштувала \$70 тисяч. Інтернет видання. 2021. URL: <https://babel.ua/news/68362-u-kiyevi-vikrili-shemu-prodazhu-nemovlyat-za-kordon-pid-viglyadom-surogatnogo-materinstva-odna-ditina-koshtovala-70-tisyach>.
10. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 06 червн. 2022 р. Справа № 757/13177/22-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104819538>.
11. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – SOCTA Україна) 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.
12. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 22 лип. 2024 р. Справа № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120590873>.
13. Маркевич І. В Україні пропонували дітей одностатевим парам з-за кордону: що відомо про гучний скандал. ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/sire-surogatne-materinstvo-v-ukrayini-scho-vidomo-pro-skandal-i-yaka-dolya-chekeye-na-ditey-2668608.html>.
14. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.
15. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.
16. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.